هاشم علي مەندەی
ڤییەنا ـ نەمسا

شانۆ لەعیراقی پێشین دا*

شانۆش وەکو هەموو ڕەنگە هونەری یەکانی تر ڕەگی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی زوو . « لەکسیکای شانۆی جیهانی » ناوی « شانۆی کۆن » ی ناوەتە سەر ئەم جۆرە شانۆگەریانەی لە سەردەمە کۆنەکانی رابوردوو بەرچاو دەکەون . هەرە کۆنترین شێوەی شانۆگەری « سەمایە » کە وەکو ئێستا لای میللەتە پاشکەوتووەکان بەکار دەهێنرێ ، یاخود لە سەر بەردو و دیواری ئەشکەوتەکان و ئێسکی ئاژەڵ ڕەسم کراون .. یا ئەوەتا لای میللەتە پێشکەوتووەکان بوونەتە ڕەنگێک لە کەلەپووری نەتەوایەتی میللی .

ئەم جۆرە سەمایانەش چەندەها مەبەستیان هەبووە ، وەکو دارشتنی « ڕاوکردن ، دروێنە ، هێزو توانای پیاو ، نەرم و لەسکی ئافرەت » یاخود « ئاهەنگەکانی چوار وەرزی ساڵ ، خوێ ، نوێژو دوعا بۆ رزگاربوون لە زاڵی سرووشت بە سەر مرۆڤدا » هەروەها بۆخۆشی دەربڕین بە هۆی سەماکردن ، بۆ ئەوەی بە کۆمەڵ و لە سەرخۆ بگەنە ڕادەیەك لە خۆشی کە خۆیان لە بیر بکەن و ئێش و ئازاری کاری ڕۆژانە لە یاد بکەن .

بەرهەمە شانۆگەری یەکانی پێشوو « کۆن » زۆر ئەلیمنتی « عناصری » شانۆگەریی هەبووە وەکو ماسك « قناع » ، جل و بەرگی تایبەت ، ئێکسسوار ، دیکۆر ، هەروەها مۆسیقای تایبەت .

هەروەهاش دەوریان تیا بووەو کەسانی خۆیان هەبووین ، وەکو دەوری خواکان ، ئەژدەها ، ئاژەڵ ، هێزەکانی تری سرووشت » . سەماکان شێوەی « پانتۆمیمیان » هەبووە کە جارجاریش بە گۆرانی ووتراوە . تەختی شانۆش بێگومان دیارکراوەو « مەلبەندو دەشتی » تایبەت بە سەماکردن بووین ، ئەم مەڵبەندانەش لەگەڵ « ئۆرکێسترا » ی شانۆی یۆنانی « ئەگریکی » بەراورد دەکرێن .

بەڵام لە گەڵ ئەم هەموو نیشانەو راستیانەشدا ئەم کارە بە « کار ـ فعل » ی شانۆیی دانانرێ چونکە « بینەر » لە گەڵ « ئەکتەر » جارێ لەیەك جیا نەکراون ، هەروەها دەوری مرۆڤ لەسەر تەختە نیشان نەدراوە .

بۆیە هەموو ئەو هەوڵانەی دراون بۆ چەسپاندنی ئەم تیوری یە کە « ئەم ڕووداوانە » ڕووداوی شانۆگەریین سەریان نەگرتووە .

● لیتراتور « ئەدەب » ی عیراقی کۆن ●

بێگومان بۆناسینی شانۆ پێویستە مرۆڤ خۆی هەندێك لە ئەدەبی ئەو سەردەمە نزیك کاتەوە .

تائێستا پتر لە « ٥٠٠٠ » پارچە بەرد دۆزراونەتەوە کە تایبەتن بە باری لیتراری « ئەدەب » ی عیراقی کۆن ، کە تەمەنی تازەترینیان ئەگەڕێتەوە بۆ دوو سەد ساڵ پ . ز. هەموویشیان لە بارەی « ئایین ، ڕەوشت و ، ناوەرۆکی » کۆمەڵگای عیراقی ئەو سەردەمە ئەدوێن .

بەشێکی زۆری بەرهەمی سەردەمی سۆمەری یەکان لە کۆتایی سەدەی ڕابردووەوە دۆزراونەتەوە ، بەڵام تا ئێستا ناوەرۆکی ئەو هەموو بەرهەمانە لە لایەن ڕۆژهەڵاتناسەکان

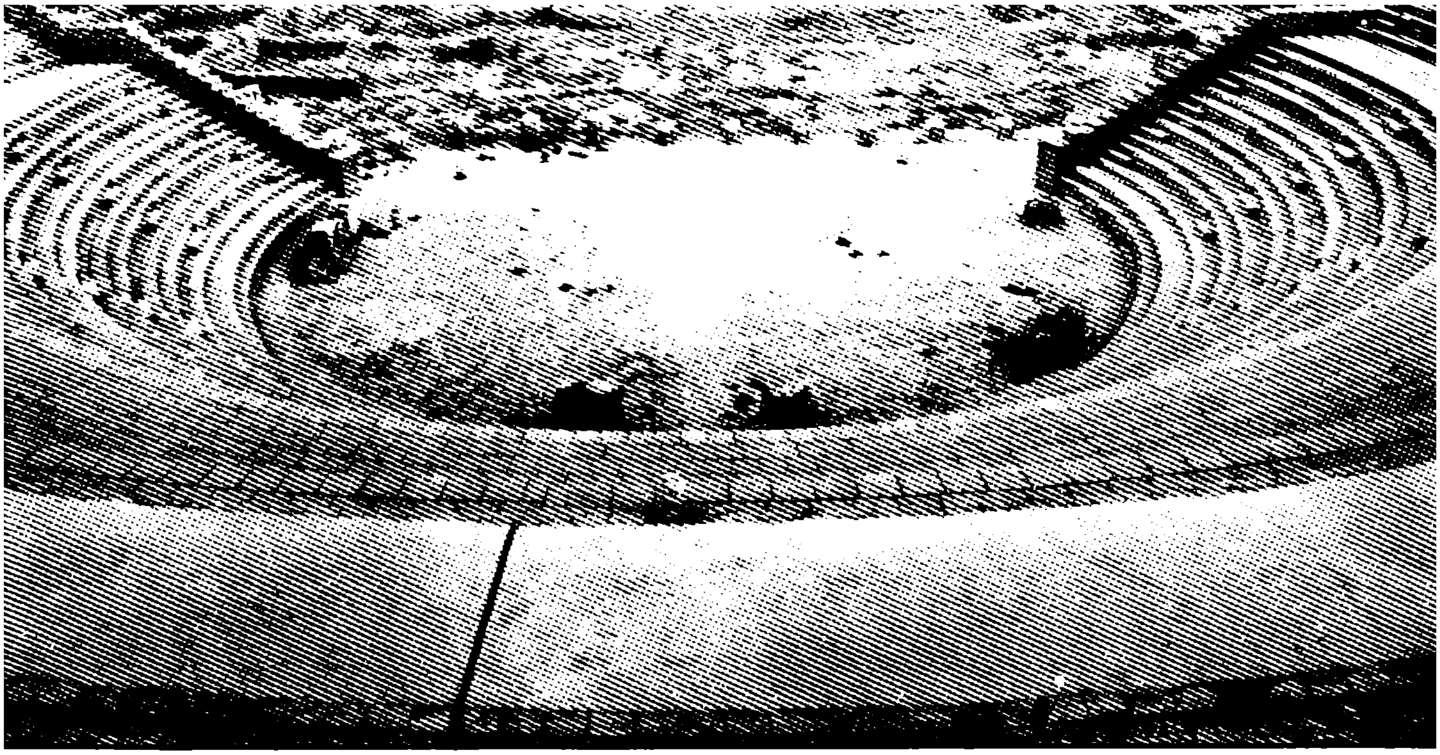

وەرنەگێردراون و کەسیش لێیانەوە ئاگادار نیيە .

بۆ بەڵگەش داستانی « گلگامش » تا ئەم ماوەی دوایی یە بە شێوەیەکی تەواو نەناسرابوو ، تاوەکو « سۆمەرناسەکان » ی عیراق دۆزیانەوەو پەردەیان لە سەر لایەنە ناسراوەکانی ئەم داستانە هەرە گەورەیە لادا .

بەلام ئەوەی تائێستا لە بەرهەمە سۆمەری یەکان وەرگێردراون بریتین لە :

« ٣٠ » داستان ، « ٢٠ » دوعا بۆ خواکانی ئەو سەردەمە « ٩ » چیرۆکی بە ناوبانگ لە بارەی پاڵەوانانی سۆمەر ، « ٢٠٠ » گۆرانی میللی لە هەموو بابەتێك ، کۆمەڵێکی زۆر لە گۆرانی خەفت « نواح » ، ژمارەیەك لە راپۆرتی مێژوویی گرینگ ، چەند نووسراوێك لە بارەی فەلسەفە ، هەندێك لە پەرتووکی قوتابخانەکان ، چەند بابەتێك لە دادگاکانی ئەو سەردەمە ، پەندی پێشینان ، ئاگاداریی رەسمی و ، زۆر هەواڵی دیکەی هەمە رەنگ .

پتر لە « ٣٠٠٠٠ » رستە لەم نووسراوانە لە چەشنی هەڵبەست « شیعر » نووسراونەتەوەو بوونەتە نموونەی کۆنترین بابەتی ئەدەبی ی ئەم سەر زەمینە .

بۆ جاری یەکەم لە ساڵی ١٨٧٥ ز لە لەندەن گۆرانی یەکی درێژ وەرگێردراوەتە سەر زمانی ئینگلیزی کە تایبەت بووە بە خواکەیان « ئینانا_ Inanna » لە پاشان لە ساڵانی « ١٨٨٤ و ١٨٩٠ و ١٩٠٢ » ی ز چەند بەرهەمێکی تر وەرگێردراونە سەر زمانی ئینگلیزی . لە سەدەی ئێستامانیش بەشێکی زۆر کتێبی لەم بابەتە کەوتوونەتە بازار .

سۆمەری یەکان وەکو باسیان لێوە دەکرێ لە سا « ٢٨٠٠ » ی . پ ز دەستیان کردووە بە نووسینی بەرهەم ئەدەبیان ، ئیتر لە دوای ٥٠٠ ساڵ بەرهەمێکی زۆریا نووسیوەتەوە ، تاماوەیەکی دووریش بڕوا وابوو ک سۆمەری یەکان ئەدەبییان تەرخان کردبوو بۆ خوێندن پەرستگاکانیان « مەعبەدەکانیان » لە لایەن پیا ئایینیەکانەوە .

● گۆرانی ی ئایینی ●

گۆرانی ی « سروودی » ئایینی سۆمەری یەکان چەشنی هەڵبەست نووسراون و ناوەرۆکیان لە بنچینە هۆیەکانی ژیان دەدوێن .

لە سەرەتادا لە دروست کردن و بەڕێوەبردنی زەمی دواون . پەیدابوون و لە دایك بوونی خواکان ، خۆشەویستی رقیان ، هەوڵیان بۆ تۆڵەسەندن ، دڵنەرمییان و بەجێهێناد دوعای خەڵکی ، خولقاندن و دروست کردنییان لە پا تێکشکاندنیان بۆ هەموو شتێك .

بەلام زۆر کەم باسی شەڕی نێو خواکان لەسەر تەخت هێزکراوە ، وەکو بە ئاشکرا لای خواکانی ئەگریکی یەکا ئەبینرێ . بەلام لەو بابەتە کەمانەی کە بەرچاو دەکەون دیار داوە کە خواکانی سۆمەر زۆر بە توندی خەباتیان لە دژ

یەکتری کردووەو زۆر خوێنیان لەو ڕێیە ڕژاندووە .

سۆمەری‌یەکان زۆر بە فامانە چیرۆکەکانی خواکانیان دەگێڕنەوەو لەسەر بناغەیەکی تیۆلۆجی « ئایینانە » و خۆیان تێکەڵی سەروباریان ناکەن .

چیرۆکەکانیش ئەمانەن کە تائێستا وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی تر :

- دوانیان ، خوا « انلیل » دەوری سەرەکی ئەبینێ .
- چواریان ، خوای ئاو « انکي » دەوری یەکەم ئەبینێ .
- یەکێکیان باسی خوای مانگ ئەکات « نانا سین » و سەرهاتی شەرەکەی .
- دوانی‌تر لە خوای باش زورو « نینورتا » ئەدوێ .
- پێنج چیرۆکی‌تر باسی خوا « اینانا » ئافرەتە ـ دەکات .
- شەشیان چیرۆکی خوا « دیموزی » ئەگێڕنەوە .
- چیرۆکێکیان باسی خوای « بەدووەکان » ـ مارتو ـ ئەکات ، دراوسێی ڕۆژ ئاوای سۆمەر.
- چیرۆکی تۆفانیش « الطوفان » لە ناو چیرۆکێکی تریشدا هاتووە ، کە نە سەرەتایی‌و نە دوایی ماوە .

● چیرۆکی قارەمانان ●

گومان لەوەدا نی‌یە کە سۆمەری‌یەکان یەکەمین گەل بوون لە بەکارهێنانی ئەدەبی ئەفسانەیی « الادب الملحمی » و بەرەپێدانی . ئەوانیش وەکو گەلانی تری جیهان ، وەکو ئەگریکی‌یەکان ، هیندو ئاری‌یەکان ، ئەلەمانەکان قۆناغی قارەمانیەتیان لە ئەدەبدا بڕیوە ، بۆ ئەوەی ناوبانگێک دەربکەن‌و خۆشیان بە دۆست‌و دوژمن بناسێنن .

ئەم شێوە ئەدەبە لە نێو کۆمەڵی حوکم ڕەواکان « پادشاو میرەکان » پەرەی سەند لەوکاتەی کە ئەوان دەرگای کۆشک‌و ماڵەخانەکانیان بۆ شاعیرو حیکایەت خوانەکان خستبووە سەرپشت‌و بۆ ئەوەی جۆرە پڕوپاگندەیەك بنوێنن .. ئەگەرچی ئەو جۆرە شەوچەرانە بۆکات بەسەربردن بوو ، بەڵام لە هەمان کاتیشدا مەبەستێکی ئیعلامیشی تیادا هەبوو .

بۆ جاری یەکەم بەر لە ٣٠٠٠ ساڵ پ . ز شاعیرو ئەدیبانی ئەو سەردەمی سۆمەری‌یەکان دەستیان‌کرد بە کۆکردنەوەی بەرهەمی میلی لە گۆرانی‌و چیرۆك ، چوار چیرۆك لەو « نۆ » چیرۆکەی کە دۆزراونەتەوە باسی « قارەمانێتی « انمرکارو لوگال‌باندا » دەکەن . بەشەکەی تریش کە « ٥ » چیرۆکن بەسەرهاتی قارەمانی بەناوبانگی سۆمەر « گلگامش » دەکەن‌و بە شێوەی گۆرانی دەیگێڕنەوە ، لەو پێنج چیرۆکە گۆرانی‌یە دووانیان بە ناتەواوی ماونەتەوە کە ئەمانەن « گلگامش‌و گای ئاسمان » و « مردنی گلگامش » ، سێیانیش بە پارێزراوی وەدەست کەوتوون کە ئەمانەن : « گلگامش‌و ئاغای کیش » کە تیایدا گلگامش وەکو خەبات کاری‌و پارێزەری حوکمی پاشایەتی لە قەلەم دراوە ، وە « گلگامش‌و شاری زیندووان » لەم چیرۆکەشدا دەوری قارەمانێ دەبینێ کە ئەژدهاکە دەکوژێ ، هەروەها « گلگامش‌و ئەنکیدوو ژیانی‌تر » لەم چیرۆکەشدا شەخسیەتی گلگامش بە ووردی دەخرێتە بەرچاو ..

● سرووودی میلی ●

سرووودە میللیەکان بەشێکی دیکەی ئەدەب‌و هونەری سۆمەری‌یەکان‌بوون ، بەشێکی زۆری ئەو سرووودانەیش دۆزراونەتەوە . لەوانە هەندێکیان بریتین لە « ٥٠ » ڕیز ـ واتە دێڕ هەندێکی تریشیان بریتین لە « ٤٠٠ » ڕیز .

ئەو سرووودانەش لە چوار جۆر پێکهاتوون ، « سرووودی تایبەت بە خوداوەندەکان » ، « تایبەت بە حوکم ڕەواکان » ، « نوێژو تاعەت بۆ حوکم ڕەواکان » هەروەها « سرووودی ئایینی »

ئەو سرووودانەی کە تایبەتن بە خوداوەندەکان یان ئەوەتانێ لە جۆری « ئەمرو نەهی » ن ، یاخود بۆ « مەدح و سەنا » ن ، بۆیان .. بە ناوبانگترین‌و درێژترین سرووود لەو چەشنەی کە لە سەرەوە پەنجەمان بۆیان‌کێشا ئەمانەن : سرووودی « انلیل » سرووودی « انخدوانا » کچی سرجون مەلیکی « اکد » و بە ناوبانگترین « راهبەی » پەرستگای « اور » ئەو سرووودەی تەرخانی کردبوو بۆ « اینانا » ، سرووودی سێیەمیش هەر بۆ « اینانا » تەرخان‌کراوە کە یەکێك لە نیشانەکانی ئەوەیە ، بە ئەستێرەی شەو ناسراوە ، چوارەمیش هەر بە ناوی خوای جەنگ « اینانا » ناسراوە بەڵام

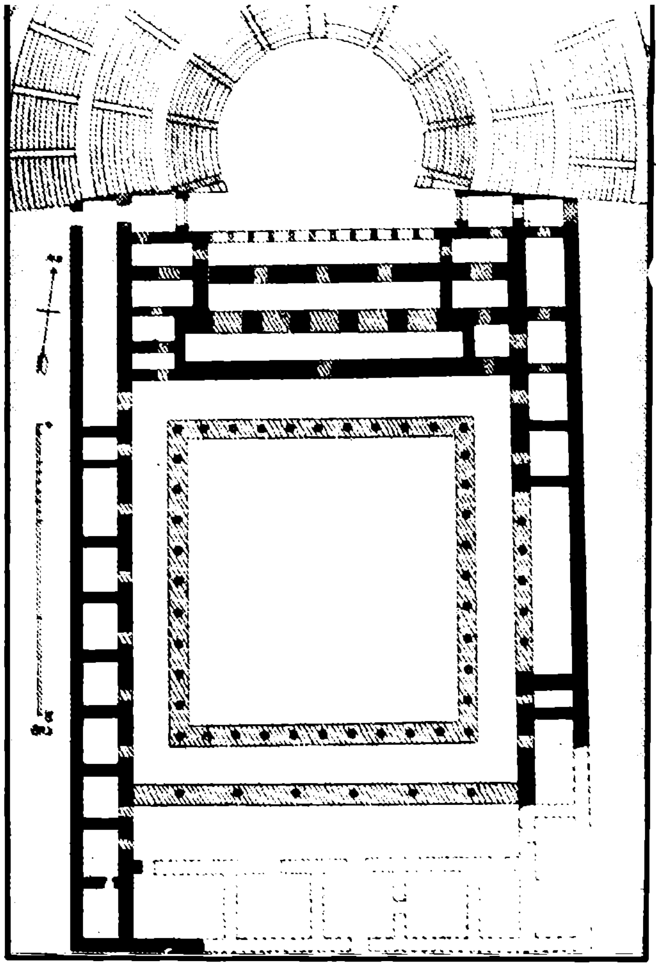

سروودی پێنجەم تایبەتە بە خوای هەتاو « اوتو » کە لە هەمان کاتدا خوای عەدالەت بووە ، سروودی شەشەم باسی خوای رەوشت و ئەخلاق دەکات « نانشا » حەوتەمیش تایبەتە بە خوای پزیشکی‌ی « نینیسیا » ، هەشتەمیش تەرخان کراوە بۆ خوای خواردنەوە « نینکاسی » و سروودی نۆیەمیش تایبەتە بە « نونگال » کچی خوای « ارش کیفل » وەکو قازی‌ی گەلی سۆمەر .

ئەمەیان سەبارەت ئەو سروودانەی کە لە خوداوەندەکان دەدوان یا بۆیان دەووتران . بەلام بەشێکی تر لە سروودە میللی‌یەکانی گەلی سۆمەر ئەوانەن کە بۆ قارەمان « شولگی ـ sholgi » بوو ، دووەم مەلیکی ئور لە بنەماڵەی سێیەم .. کە پتر لە حەوت سروودی لەسەر نووسراوە.

دوو سروودیش بۆ مەدحی باوکی « اورنمو ـ Jmammw » ووتراون ، لە پاڵ ئەوەشدا ژمارەیەکی زۆر لە سروودەکان تەرخان کراون بۆ بنەماڵەی حوکمڕانەکانی « ایسن ـ nisI » لەوانیش وەکو بەڵگە « Iddindagan, Ishmedagan, Lipitishar » .

بە سۆزترین سروود لای خەڵکی ئەو سەردەمی شارستانیەتی سۆمەر ، سروودە ئاینییەکان بوون ، کە لە کات نوێژو عیبادەتدا دەووتران یان بۆ دیارکردنی خۆشەویست بەرامبەر حاکمەکانی ئەو زەمانە ، ئەو خوداوەندانەش ک هەمیشە لەم جۆرە سروودانە ناوبراون ئەمانەن :

Enlil, Enki, Nannasin, Ninurta, Nergal, Innana, Bau, Ninisinna.

لە مەلیکەکانیش بە تایبەت مەلیکەکانی بنەماڵەی سێیەم ل « اور » و بنەماڵەی یەکەم لە « ایسن » کە بەردەوام لە سروودانەدا وەبەرگوێ دەکەون ..

هەروەها جۆری چوارەم لە سروودە میللی‌یەکان ئەوانەن کە لە شوێنی عیبادەت ، پەرستگاکانی ئەو سەردەمە خەڵکی دەیان گوتن ، وەکو سروودی « ایکور ـ EKur » لە پەرستگای « انیل » لە شاری نیپور ، هەروەها سروودی تایبەت بە خوداوەند « نینو خورساك ـ Ninchorsag » لە شاری کیش کە بە درێژترین سروود دانراوەو بریتیە لە چوارسەد ڕیز . بەلام هێشتا بەشێکی زۆر لە پاشماوەی ئەدەبی ئەم گەلە نەدۆزراوەتەوە ، بە تایبەت لە شارەکانی کیش ، اور ، اکدو ، شارەکانی دیکە ..

● گۆرانی گلەیی ●

لێرەدا کە ناوی « گلەیی » یم ناوەتە سەر ئەو گۆرانیانەی خەم و خەفەت دەرئەبڕن ، مەبەستم ئەوەیە بڵێم هەموو ئەو جۆرە گۆرانیانەی کە میللەتان پێکیان هێناون بۆ ئەوەی باسی بەسەرهاتەکانیان بکەن ، تەنها لە شێوەی گلەیی‌دا دارێژراون .

لای سۆمەری‌یەکانیش دوو جۆر گۆرانی گلەیی هەیە ، ئەوانەی بە سەر شارەکاندا ووتراون ، وەکو چۆن ئەو شارانە لە ناو چوون ، ئەوانی تریش تایبەتن بە خوای خواکان « دیموزی ـ Dumuz » .

دوو گۆرانی لە جۆری یەکەم باسی لە ناوبردنی شاری « اور » ئەکات ، سێیەمیشیان تێکشکاندنی شاری « نیپور » ە ئەم جۆرە گۆرانیانەش بە چەشنێکی پڕ لە ئومێد کۆتایی‌یان پێ دێن ، بە ئاواتی ئاوەدان کردنەوەی شارەکە سەر لە نوێ .

لە گۆرانی‌یە تایبەتەکانی خوا « دیموزی تموز » ژمارەیەکی زۆر بڵاوکراونەتەوە تائێستا ، بەلام

ڕۆژهەلاتناسەکان تائێستا سەبارەت بە ناوەڕۆکەکانیان یەك ناگرنەوە .

لە پاڵ گۆرانی گلەیی ، جۆرێکی تر لە گۆرانیی لەو سەردەمەدا هەبوو کە وەکو بەشێکی گرینگ لە ئەدەبی سۆمەری ناسرابوو ، ئەویش ئەو گۆرانیانە بوون کە بەسەر مردووەکاندا دەووتران ، لەو گۆرانیانەش چەند گۆرانییەکی لەم دواییەدا دۆزراونەتەوەو بلاوکراونەتەوە . ئەدەبی سۆمەری چەند جۆرێکی تری لە سامانی نەتەوایەتی هەبووە وەکو : پەندی پێشینانو دارشتنی بەسەرهاتەکانی ئەو سەردەمە بە شێوەیەکی ئەدەبی .

ڕۆژهەلاتناسەکانیش دان بەوەدا دەنێن کە ئەم ئەدەبە نەمرە لە سامانی زۆر نەتەوەی تردا جێی خۆی کردوتەوە .. بۆیە زوربەی ئەو ووتانە لە کتێبە ئاینیەکاندا دەبینین ، وەکو : تەورات ، انجیل ، هەروەها قورئانی پیرۆز ، بۆ بەڵگە چیرۆکی « لافاو ـ الطوفان » و دروستبوونی ئەرزو ئاسمانو ژیان ، هەروەها مەسەلەی قابیلو هابیل .

ڕۆژهەلات ناسەکان دەڵێن کە داستانی « ئەلیاذەو ئۆدیسا » ی ئەگریکی لە ڕاستیدا لە ئەدەبی سۆمەرییەکان وەرگیراوە ، ئەم ڕاستیەش بەر لە ٥٠ ساڵ سەلمێنراوە ..

● ئەدەبو شانۆگەری ●

بۆیە دەڵێین ئەدەبو شانۆگەری نەك ئەدەبی شانۆگەری ، چونکە ئەوسا ئەم جۆرە ئەدەبە وەکو ئێستا نەناسرابوو ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا تارادەیەك دوو ڕەوشتی شانۆگەری لە بەرهەمە ئەدەبیەکاندا ـ ناسرابوون.

با وەکو بەڵگە یەکێك لە گۆرانییە گلەییەکانی ئەو سەردەمەی سۆمەر هەڵبژێرین کە ئەویش شێوەی « ئورە » ..

ئەم پارچە ئەدەبییە ڕۆژهەلاتناسی ئەلەمانی « کرمر » لە ساڵی « ١٩٣٥ » دا دۆزیەوەو دوای دە ساڵ وەریگێراوەو بلاوی کردوتەوە ، کە تیایدا باسی خوای شاری « ئور » « نینگال ـ Ningal » و خۆشەویستیی خوای مانگ ئەکریو ، ئەوە نیشان دەدا کە چۆن شاری ئور لە ساڵی ٢٠٠٠ پ . ز لەناو ئەچێت .. « شیوەنی ئور » بریتیە لە ٤٣٥ ڕستە بەلام کۆتاییەکەی جاری نەدۆزراوەتەوە ، ڕۆژ هەلاتناس « فالکن شتاین ١١ هەڵبەستی بەراوردکردووەو تیایدا ناوی بەشێکی زۆری لە ئامێری مۆسیقای ناسیوەتەوە .

لە بەشی یەکەمی شیوەنەکەدا باسی هێرشی لەشکەری عیلام دەکات بۆ سەر شاری ئور ، لە بەشی دووەمدا گلەیی لە خوای ڕەشەباو ئاگر دەکات چونکە ئەوان بوونە هۆی سووتانی شارەکە لە دوای شەڕێکی دوورو درێژ .

« ڕۆزن گارتن » ی ڕۆژهەلاتناس گەیشتە ئەو راستیەی کە شانۆگەریەکەی « أسخیلوس » ی « فرس » لەم پارچە ئەدەبییە وەرگیراوە .. چونکە « کور » لەلای هەردووکیان هەمان دەور ئەبینن و بەشێکی زۆر لە ووتەکانیان لەیەك دەچن .

« کوریش » لە سۆمەرییەکان وەکو ووتمان لە « کور » ی ئەگریکی ئەکات چونکە لێرەدا هەمان جۆر لە « کور » ئەبینین وەکو [« کور » ی گەل »] ، [کوری شیوەن] [کوری گۆرانی بێژ] لێرەشدا بەشدارانی کور دەبنە دوو بەش .. یەکەمیان : نوێنەری « کار » ئو دووەمیشیان . نوێنەری « ڕەوشت » .

لە کوری سۆمەرییەکان وەکو چۆن لای ئەگریکییەکان مرۆڤێك ئەبێتە سەرۆکی کور ، ئەم کەسەش لای سۆمەریەکان ناوی « گالا ـ Gala » بوو ، هەر ئەویشە کە دەوری سەرەکی، واتە دەوری پاڵەوانیەتی دەبینێ .

ئاشکراش بووە کە ئەکتەرەکان لەسەرەتاو کۆتایی پێشکەشکردنی بەرهەمەکانیان خۆیان بۆ جەماوەر دەچەماندەوە ، وەکو ڕێزگرتنێك ، چونکە ووشەی سۆمەری « Ki-shub-gu » لە هەموو پارچەیەکان شانۆگەری هەیە .. ئەم ووشەیەش مانای چەماندنەوە دەگەیەنێ « Schub » هەروەها « Ki » و « Gu » مانای سەرلەقاندنە .. هەڵبەستەکانیش لە ژمارە ٢١٢ تا ٢١٨ باسی چەند مەڵبەندو شوێن دەکات کە لەوێ شانۆگەرییەکان پێشکەش کراون .. ئەمەشیان ئەوە دەگەیەنێ کە لە کاتو شوێنێکی تایبەتدا بەرهەمەکان پێشکەش بە جەماوەر دەکران .

شانۆی بابل :

لە ڕاستیدا تائێستا ئاشکرا نەبووە ئایا ئەو شوێنانەی ئەو بەرهەمە شانۆگەریانەی ئەو سەردەمی کۆنی عیراقی پێشکەش ئەکران لە چ لە شانۆ ئەچوون ، بەڵام لە نزیکی شاری بابل « حلە » شانۆیێك دۆزراوەتەوە لە چەشنی ئەگریکی دەکات ، بۆیە هەر بەو ناوەش ناسراوە . بەر لەوەی وەسفێکی تەواوی ئەو شانۆیە بکەین دەبێت دان بەوەدابنێین کە ئەو شانۆیە لەوانەیە بۆ مەبەستی وەرزشی ی بەکار هێنرابێ تاماوەیەکی زۆر ، بەلام دەبێت هەروەها بۆ مەبەستی پێکەش کردنی بەرهەمی شانۆگەریش بەکارهێنرابێت .. جگە لەوە ئاشکرایە کە بەشی زۆری سامانی شارستانیەتی ئەو سەردەمە هێشتا هەر لە ژێر خاکەو ئەو سامانەیش سەروەتێکی گەورەی شانۆیە .

شانۆی ئەگریکی لە بابل دەکەوێتە دووریی « ٥٦٠م » بۆ لای خوارووی ڕۆژهەلات لە سنووری ناوەوە .. لەسەر گردی خواروو « الحميرة » کە یەکێکە لە سێ گردی بەرزلەو ناوچەیە ، ناوەکەیشی « الحميرة » لە سووری خاکەکەیەوە هاتووە .. شانۆکەش وەکو لە سەر پارچە بەردێك هەڵ کەندراوە کە بە زمانی یۆنانی کۆن نووسراوە ، وا دەردەکەوێ لە سەردەمی ئەسکەندەری گەورە « دیوسکرایدز » بیناکراوە .

وەکو زانراویشە ئەسکەندەری گەورە کاتی کەوتۆتە ڕێ بۆ شەرکردن دژی فارسەکان ماوەیەك لە بابل ماوەتەوە لەو کاتەدا بڕیاری داوە بە لابردنی خوڵێکی زۆر لە دەوروبەری پەرستگاکانی بابل ، وەکو پەرستگای مەردوخ ، هەر لەو خۆڵەش ئەو سێ گردە دروست بووبین کە لە پاشاندا یەکێکیان وەکو شانۆ ئاوەدان کراوەتەوە .. لە نەخشەی شارەکەدا دەردەکەوێ کە لە شکری ئەسکەندەر بۆ یاری ی وەرزشی ی خۆیان و ڕابواردن ئەو شوێنەیان بەکارهێناوەو ، شانۆکەش بریتیە لە ئەلقەیەکی نیو بازنەیی و لە شێوەی پایەپایە شوێنی دانیشتنی بینەران ئامادەکراوەو لە نێوانیاندا نۆ ڕێی هاتووچوو دیاری کراوە ، لەسەر هەندێ شوێنی بیناکە « خەتمی » مۆری « نبوخذ نصر » ی مەلیك دەبینرێ ، کە ئەوە دەسەلمێنی شانۆکە بەردەوام تازەکراوە ، وە بە تایبەتی لە سەردەمی سلجوقیەکان .

ئەلبەتە بارو زروف ئەوساو ئاڵ و گۆڕی ئاووهەوا بوونەتە هۆی ئەوەی بەشێکی زۆری ئەو بینایە لە نێو چووەو نەماوە ، بە تایبەتی ژوورەکانی ئەم دیوو ئەو دیوی تەختەی سەرەکی کە بۆ ئەکتەران و یاری کەران تەرخان کراوە ، بەلام ماوەی چەند ساڵێکە دەستە لێپرسراوەکان خەریکی بیناکردنین .. هەروەها ژوورەکانیش بە تەواوەتی نەدۆزراونەتەوە ، بەلام دیارە کە هەموویان لە درێژی و بەرینی لەیەك ناچن ، چونکە پانی دیوارەکان لە نێوان « ٩٥ سم ، ١٥ر١ م ، ٢٥ر١ م » ن ، هەروەها پانی دوو دیوارە سەرەکی یەکان « ٤٥ر١م » ن ، لە بەشی سەرووی ڕۆژئاوا ژوورێکی گەورەیان لەم دواییەدا دۆزراوەتەوە کە هەر لە ژووری خۆ ئامادەکردنی ئەکتەرەکان دەکات .. بەر لەوەی بێینە سەر تەختەی شانۆ بە درێژایی « ١٥ر١٢ م » و پانی « ٨٠ر٩م » ، ئەو شوێنە پایە پایەیەش کە بۆ دانیشتنی بینەران دروستکراوە بریتیە لە سێ چین یەکەمیان : « ٦ » پایەیەو ، دووەمیان « ٩ » پایەیەو سێیەمیان : « ١٢ » پایەیەو لە ژێر هەر چینێك ڕێگایەك کراوە بە پانی ٩٢ر١م ، بۆ هاتوو چۆکردن .

بەرامبەر جەماوەرو لە سەر تەختی شانۆ ڕیزێك ئەستون هەیە کە بریتیە لە « ١٢ » ئەستون ، لە نێوان جەماوەرو تەختەکەیشدا دوو ڕێگا هەیە لە ڕاستەوە بۆ چەپ ، بۆ هاتوو چۆی ئەکتەرەکان ، لە هەموو لاکانی شانۆش ژمارەیەکی زۆر ژووری گەورەو بچووك هەن بۆ لێپرسراوو ئەندامانی تیپە هونەری یەکان ، ئەگەرچی بەشێکی ئەو ژوورانە هێشتا نەدۆزراونەتەوە ، بەلام بە مەزەندەی ڕۆژ هەلاتناسان دەبێ وابووبێ ، وەك چۆن لە نەخشەکەدا دەردەکەوێ .

● * ● * ●

* ئەم کورتە باسەی سەرەوە پوختەی باسێکی فرەوانە کە نووسەر پێشکەشی « کۆلیجی زانستی شانۆیی » سەر بە زانکۆی ڤییەنای کردووە ، لە بارەی شانۆ لە عیراقی پێشیندا لەسەر « شانۆی بابلی » و، لەم چەند لاپەڕەیەدا وەکو دیارییەك پێشکەشی خوێنەرانی گۆڤاری « کاروان » ی دەکات ..